Floravaktarna i Skåne Rapporterar

Luktvädd i Skåne

Kjell-Arne Olsson

Figur 1. På Vitemölla strandbackar har luktvädd flera rika förekomster. Foto: K.-A. Olsson.

Vi har nog alla favoritväxter, några vi trots allt tycker är lite förmer än andra (arter som våtarv och hundkex må förlåta). För min del är luktvädd *Scabiosa canescens* – vacker, graciös och ganska så ovanlig – en sådan art. Så det var knappast en tillfällighet att det var om denna jag skrev i det första häftet i färg av Botaniska Notiser för 15 år sedan (Olsson 2008). Nu, 60 häften senare och ytterligare två notiser om luktvädd (Olsson 2009 & 2012), är det dags igen. Anledningen till detta är att floravaktarna i Skåne 2022–2023 än en gång återinventerat arten.

Luktvädd är väldigt lik sin nära, men lite vanligare, släkting fältvädd *S. columbaria*, Den har emellertid helbräddade rosettblad och tätt gråhårig stjälk till skillnad från fältvädd som har parflikiga rosettblad och näsan kal stjälk. När man ändå satt sig på knä för att undersöka dessa karaktärer, kan man passa på att lukta på korgen. Som man kan ana av namnet, doftar luktvädd väldigt gott. Allra enklast att skilja arterna åt är det dock när de gått i frukt. Luktvädd har ett innerfoder med ljusa, bleka borst, medan de är mörkt bruna, nästan svarta hos fältvädd. Detta behöver man knappast böja sig ner för att se. Både lukt- och fältvädd har femflikiga kronor till skillnad från åkervädd *Knautia arvensis* som har fyrflikiga kronor.

I Norden finns luktvädd bara i Skåne och på knappt 10, oftast individfattiga, lokaler på västra Själland. Även i övrigt har luktvädd en begränsad utbredning åt sydost genom Centraleuropa till Turkiet.

Det är en smula osäkert när luktvädd noterades första gången i Skåne. Redan Leche nämnde i mitten av 1700-talet en vädd vid Hasslemölla som mycket möjligt var luktvädd. På denna tid var emellertid luktvädd inte urskild som egen art så det kan inte uteslutas att det var fältvädd han noterade. Mera säkra är uppgifterna Fries ger från såväl östra Skåne som de sandiga områdena i Vombsänkan på 1820-talet (Johansson & Manktelow 2019). Några decennier senare nämner Lilja många lokaler från dessa områden, inbegripet sandbacken vid Lommarp i Vinslövs socken (Lilja 1838).

Luktvädd trivs på sandig, kalkrik mark i torra soliga lägen som betesmarker, måttligt igenvuxna torrbackar samt i glesa tallskogar och då oftast i gläntor eller intill skogsvägar och stigar. Den tycks missgynnas på alltför välhävdade betesmarker där den försvinner eller blir kraftigt undertryckt. På sådana lokaler är plantorna ofta väldigt kortvuxna

med få blommande korgar. I stället verkar luktvädd gynnas på måttligt igenväxande marker. I Kristianstad är många av förekomsterna ohävdade, medan förhållandet är det omvända på lokalerna i Verkeåns dalgång. Här är nästan alla hävdade genom bete av hästar och nötdjur.

Under de senaste decennierna har många nya lokaler tillkommit, främst genom inventeringen för Projekt Skånes Flora 1989–2005 men även genom flera riktade inventeringar under senare år. Lokalerna för luktvädd finns framför allt i tre områden i Skåne: Kristianstadsslätten (den södra delen av Kristianstads kommun), Verkeåns dalgång från Brösarps norra backar till utloppet i Hanöbukten samt Vombsänkan mellan Vombsjön och Romeleåsen.

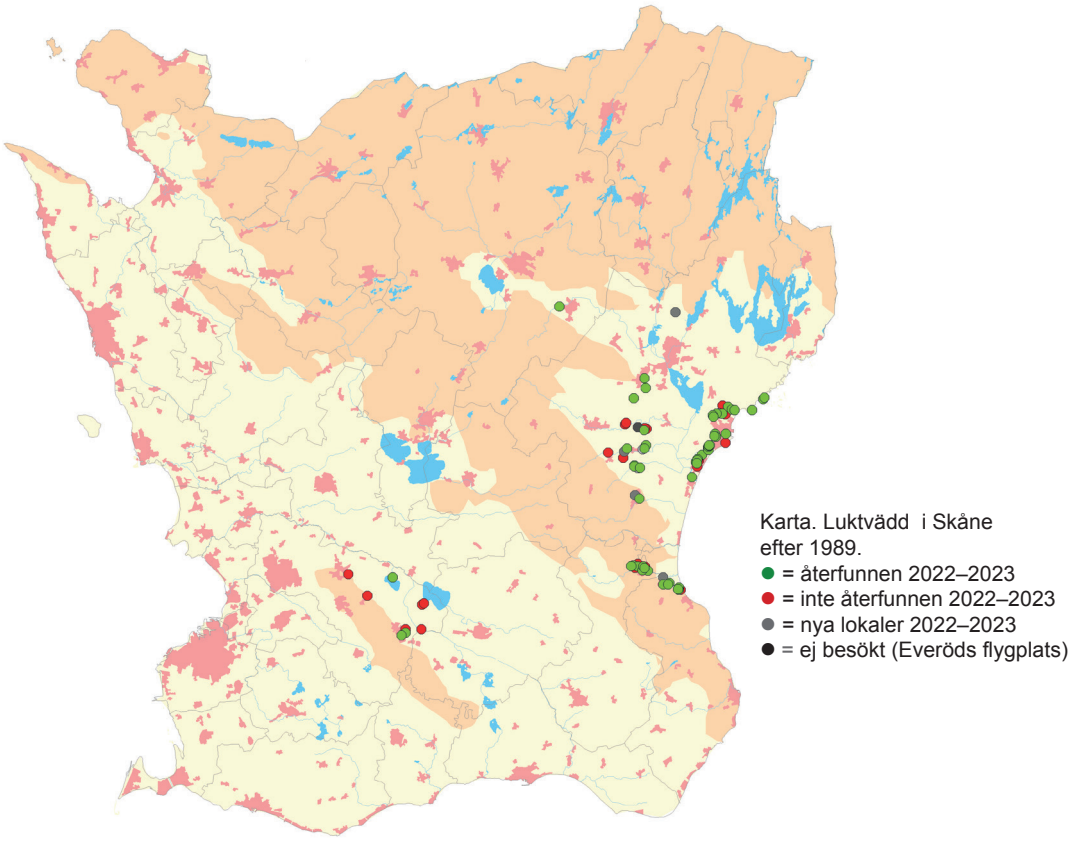
Nästan alla lokaler för luktvädd har återbesökts av floraväktarna 2022–2023. Lokalen på Everöds flygplats kollades aldrig då det är krångligt att få tillstånd att gå in på området. Under vår återinventering besöktes 75 lokaler. Luktvädd återfanns inte på 21 av dessa, varav dessvärre sex i Vombsänkan. Här kunde den bara noteras på tre lokaler där luktvädd är fåtalig på två av dem. Endast vid Gravljunga i Revinge finns den fortfarande rikligt (446 ex. 2023). Några av lokalerna i Kristianstad tycks ha försvunnit till följd av exploatering, utfyllnad och igenväxning. Lokalerna utmed Verkeån besöktes i slutet av september, vilket är en smula för sent på säsongen för att vara optimalt. Exempelvis var stora delar av Brösarps norra backar mycket hårt betade och sluttningarna slitna och eroderade. På några dellokaler där jag 2011 noterade 100-tals plantor, kunde jag i år bara hitta ett fåtal eller inga plantor alls. Förhoppningsvis kan luktvädden återhämta sig på dessa ställen om hävden blir lite måttligare. Flest exemplar av luktvädd noterades på Vitemölla strandbackar och backarna öster om Torparebron norr om Brösarp. Här kan man räkna luktvädden till tusentals plantor. Även på Flintabacken i den södra och i Horna Fure i den norra utkanten av Åhus, växer hundratals exemplar, liksom på en ohävdad träda invid Yngsjö by.

Under inventeringen blev luktvädd även funnen på en handfull nya lokaler. Mest glädjande var årets sista notering av arten i början av oktober. När jag inventerade Fjälkestads socken i början av 1980-talet hittade jag två lokaler för luktvädd i närheten av Råbelöv. Jag besökte dessa igen i slutet av 1990-talet, men den ena hade förstörts av sandtäkt och den andra hade vuxit igen med slånbuskage. I år åkte jag åter en gång dit, med samma dystra resultat, inte ett spår av luktvädd. Detta berättade jag för Ulla Berglund i vår floravårdgrupp, som sedan lång tid tillbaka är bosatt i Råbelöv. Hon berättade då att hon sett luktvädd för omkring 20 år sedan utmed en mindre grusväg drygt två kilometer norr om Råbelöv. Nästa dag åkte jag naturligtvis till Fjälkestad på nytt och

Figur 2 & 3. Luktvädd. Observera de ljusa borsten på de överblommade korgarnna. Foton: Åke Svensson).

det tog inte lång tid förrän jag såg en blomkorg med bekant färg på en igenväxande f.d. betesmark några meter från grusvägen. Och mycket riktigt, luktvädd var återfunnen i socknen! Endast en korg var i blom, men en närmare titt visade att här fanns åtminstone 10 nu vissnande plantor som tidigare blommat rikligt. En liten förhoppning började spira… Kan den nyfunna lokalen vara den nordligaste vi har? Men nej, denna förväntan grusades snabbt. Efter koll av koordinaterna kan Hässleholm fortfarande glädjas åt att hysa världens nordligaste lokal för luktvädd. Förekomsten vid Lommarp i Vinslöv ligger drygt 800 meter närmare nordpolen!

Sammanfattningsvis kan sägas att luktvädd fortfarande har många och livskraftiga lokaler i Skåne. Tyvärrr tycks den ha förlorat flera lokaler i Vombsänkan. Här finns den kanske bara kvar på tre lokaler, däribland den ”klassiska” lokalen vid Hasslemölla i Veberöd där endast en enda planta kunde noteras i år. Något som är mycket positivt för luktväddens framtid i Skåne är att, av de 14 lokaler i Verkeåns dalgång där arten noterades i år, är alla utom en belägna i naturreservat. Här finns dessutom de allra rikaste förekomstern varav flera med mer än 1 000 plantor. Dock borde hävden i vissa områden justeras så att luktvädd gynnas ytterligare. I Kristianstad finns det största antalet förekomster, men av de drygt 40 lokaler som hyser luktvädd idag är det bara en enda –Söndre klack i Degeberga– som har ett mera varaktigt skydd i form av reservat. Att jag på denna lokal bara kunde notera en enda planta (som i år var ca 5 cm hög med 1 korg) gör inte saken mycket bättre. Därför är det angeläget att fler lokaler i Kristianstad blir skyddade och får en skötsel som är anpassad till luktvädd.

Referenser

Johansson, J.T. & Manktelow, M. 2019. Linnénätet i Skåne, *Bot. Notiser 152:4*, s. 39–40.

Lilja, N. 1838. Skånes Flora. Lund.

Olsson, K.-A. 2008. Luktvädd i Åhus och Rinkaby, *Bot. Notiser 141:3*. s. 71–76.

Olsson, K.-A. 2009. Luktvädd–igen! *Bot. Notiser 142:3*. s. 21–23.

Olsson, K.-A. 2012. Luktvädd i Skåne, *Bot. Notiser 145:3*. s. 17–20.